

КНИГОИЗДАВАНЕТО И КНИГОРАЗПРОСТРАНЕНИЕТО – ПРИОРИТЕТНА ЗАДАЧА НА БЪЛГАРСКОТО ЧИТАЛИЩЕ В ЦАРИГРАД (1866 – 1876)

Ст.н.с. д-р Елена Харбова

В движението за новобългарска просвета и културен просперитет през възрожденската епоха челно място заемат българските читалища. Белязали първите признаци на живот през 50-те години на XIX в., през 60–70-те години на века те се оформят като най-важните институции в организационната структура на българската култура, като средища на интензивен обществено-политически и културен живот.

В края на 1870 и началото на 1871 г. читалищата обхващат почти всички български селища и емигрантски центрове. Те се налагат като важни културно-политически средища с първостепенна роля във всеобщото национално-образователно и културно-просветно дело.

През 1870 г. като централен орган на читалищното дело започва да функционира Българското читалище в Цариград (1866 – 1876). Своята ръководна позиция то утвърждава окончателно в края на 1871 г.

Цариградското читалище е една от най-големите общонационални институции през възрожденската епоха, която допринася в значителна степен за духовното оцеляване и за консолидирането на българската нация. То е главен фактор за изграждане на читалищната система, за координиране дейността на читалищата и за прокарване на обща читалищна политика.

Между приоритетните задачи на читалището е развитието на българската книжовност. Оценявайки книжнината като един от най-мощните фактори за напредъка на българския народ и неговото укрепване като етническа общност, читалището стимулира създаването на оригинални съчинения от различни области на знанието и на художествени творби. То съдейства активно за тяхното издаване и широко разпространение сред различни обществени кръгове.

За осъществяването на своята политика по развитието на българската книжовност читалищните дейци в Цариград първоначално се насочват към издирването и привличането на бележити представители на българската интелигенция. В резултат на продължителни действия в това направление около читалището се групира значителен кръг от видни участници в културно-националното движение през 60–70-те години на XIX в., между които са: П. Р. Славейков, Г. Кръстевич, И. Найденов, Т. Бурмов, Т. Икономов, Л. Йовчев, С. С. Бобчев и др. Всички те подкрепят усилията му по създаването на оригинални трудове от различни области на знанието, на художествени и други произведения, както и по популяризирането и разпространението на българска литература. На тях се дължи до голяма степен и осъществяването на най-голямото му книжовно дело – издаването на сп. “Читалище”.

За да допринесе за създаването и умножаването на българската книжнина, читалището отправя лични покани към известни български учени, писатели, учители и други дейци за съставянето на учебници, научна, художествена и друга литература. Същевременно то подпомага нейното отпечатване, издаване и разпространение. През април 1869 г. например, с цел да съдейства за развитието на учебното дело и да допринесе за укрепването на националното съзнание в най-заstraшените от чужда пропаганда земи, читалищното настоятелство отправя покана към Марин Дринов да напише една „кратка българска история“, която да служи като учебник за първоначалните училища в тях¹. „Потребата от такава книга е голяма – четем по този повод в писмото до Дринов, – та ще направите голямо добро, ако в малко време пригответе такава съчинение, да се напечати по-скоро.“² В друго свое писмо до Дринов от май с. г. то изрично подчертава, че за написването на учебник по българска история ще разчита изключително на него³.

Осведомено за замислите му да напише и издаде „История на българския език“, читалищното ръководство изтъква голямата полза от такъв труд за развитието на филологическата наука и поощрява намеренията му⁴. То многократно дава своите уверения, че материално и морално ще подкрепя Дринов в научноизследователската му дейност⁵. И наистина Цариградското читалище оказва съдействие за издаването и популяризирането на неговите най-значителни трудове – „Поглед върх произхождението на българския народ и начало на българската история“ (1868) и „Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало до днес“ (1869)⁶. То ги прави достояние на обществеността, събира спомоществователи за тях и ги разпространява из различни български области и емигрантски центрове⁷. На читалището в Цариград се дължи широкото популяризиране на труда „Исторически преглед на българската църква от самото щ начало до днес“ из различни селища с българско население – Цариград, Тулча, Сливен, Стара Загора, Шумен, Видин, Пловдив и др., от които са набрани 763 спомоществователи⁸.

Читалищното ръководство си сътрудничи и с известния фолклорист и етнограф Стефан Веркович⁹. По повод подготовения от него сборник „Веда словена.

Народни песни на тракийски и македонски българи от праисторическо и Александрово време“ читалището приканва чрез своето списание „всички родолюбци и учени дружества“ да съдействат за по-скорошното му издаване. Редакцията на „Читалище“ изрично уведомява, че спомоществованията ще се записват при Българското читалище в Цариград¹⁰.

Читалището се обръща с покани за написване на различни изследвания и художествени творби, за съставяне на учебна литература и книги с културно-политически характер, за участие в списването на възрожденски периодични издания и към други изявени българи. Посредством Цариградското читалище някои редакции на периодични издания отправят призови към български книжовници за сътрудничество и подкрепа. Те даже умоляват читалището да поеме известни ангажименти и относно разпространението на тези издания. Например редакцията на сп. „Славянски педагог“ се обръща с молба към читалището в Цариград да отправи покана към учени и книжовници за подготвянето на материали за училищното и учебното дело. Освен че се отзовава на тази молба, читалището от своя страна препоръчва списанието на българската читателска публика. То го подкрепя и с акция за събиране на спомоществователи¹¹.

Цариградското читалище многократно поема задължения да събира спомоществования и за други съчинения и периодични издания, с което допринася за тяхното осъществяване¹².

Освен насърчаването и подкрепата, която оказва за развитието на книжовната дейност, читалището прави опити за нейното тематично насочване съобразно потребностите на българското общество. Към съставителите и авторите на печатни произведения то поставя определени изисквания по отношение както на тяхната тематика, така и на съдържанието, езика и правописа им. Правят се опити за намеса и в подбора на преводната литература¹³, която да бъде ориентирана към „най-доброто и най-нужното за нас, а не това, което ще вреди на българския прогрес“¹⁴. Оригиналната българска литература, която ще се създава, както и преводните произведения трябва да разкриват „важни неща от живота“, „да заключават в себе си здрави, точни истинни и прави понятия и мисли“, „да

бъдат верни на действителността, на правдата и науката¹⁵. Тази позиция на читалищното ръководство личи най-ясно от въведените библиографски рубрики в списание „Читалище“ – „Книжевни вести“, „Нови книги“, „Библиография“, „Книжнина“ и други, в които се представя новоизлязлата литература. Наред с библиографските описания на български и чуждестранни книги, периодични издания и преводна литература в тези рубрики се поместват критични анализи, бележки и препоръки за някои съчинения¹⁶. За да разполага с по-пълни и точни данни редакцията на сп. „Читалище“ се обръща към книжари и книгоиздатели с настояване да изпращат по един екземпляр от своите нови издания до настоятелството на Българското читалище в Цариград¹⁷. Поместваните периодично отзиви и критични бележки за някои публикации представляват своеобразен опит да се ориентират както българските книжовници, така и цялата просветена общественост към най-доброто и най-полезното.

На страниците на сп. „Читалище“ се отбелязват постигнатите успехи в развитието на книжнината и нейното постоянно обогатяване с „добра и сполучлива“ оригинална и преводна литература.

За да съдейства за умножаването на българската книжовна продукция, читалището подема почин за устройването на съревнования за най-добро съчинение с литературен, исторически, стопански и друг характер. Идеята за разгръщане на съревнования за написването на най-добро произведение се пропагандира също чрез сп. „Читалище“. В статията си „Българският напредък“ обществено-политическият деец, възрожденски книжовник и журналист Марко Балабанов отбелязва по този повод, че дълг на всяко читалище е да насърчава българската книжнина, като определя награда за всеки, който се е заел да напише някакво съчинение, независимо в каква област е то¹⁸. Присъждането на „прилична награда за всяка по-сериозна книга“ се прави освен за насърчаването на нейния автор, също и като гаранция за издаването ѝ¹⁹. В статия под наслов „Първа награда за съставянето на един учебник [по] физическа география“ особено внимание е отделено на въпроса за издаването на учебна литература, чиято липса се е чувствала остро. Отстоява се мнението, че подготвянето на учебници

и учебни ръководства трябва да има приоритетно място в развитието на новата българска книжнина. Основавайки се на това, авторът обосновава необходимостта от съставянето на въпросния учебник и приканва българите, които са в състояние да го подготвят, да сторят това незабавно. Изрично се подчертава, че учебникът ще бъде предоставен на Българското читалище в Цариград за присъждане на съответната награда²⁰.

Съревнования за написването на най-добро съчинение в различни области на знанието организират и други читалища. Копривщенското читалище определя награди за съчинение върху историята на българския език или за съставянето на учебник по история²¹. През 1871 г. Тулчанското читалище обявява конкурс за написване или превеждане на ръководство върху селското стопанство, като за това предвижда награда от 10 лири. При посочването на изискванията си относно характера и обема на труда то изрично подчертава, че Цариградското читалище ще присъди наградата²². Целта на този конкурс била да се подпомогне селячеството в неговата практическа селскостопанска дейност, от една страна, и да се създаде възможност за усвояването на земеделските науки в училищата, от друга. Освен ангажиментите по организирането на конкурса читалището в Тулча поема задължението да закупи и разпространи значителен брой екземпляри от този труд²³.

Известни са и други подобни инициативи, предприети от частни лица. През 1873 г. стопанският и обществен деец д-р П. Минчович в памет на починалата си съпруга Мария Минчович обявява конкурс за написването на научно изследване, чиято тема ще бъде съобщена допълнително. Наградата възлизала на 30 турски лири. Минчович съобщава още, че възлага на Цариградското читалище да организира „състезанието“²⁴. В повечето състояли се конкурси се отрежда централна роля на Българското читалище в Цариград – то или ги организира, или присъжда наградите.

Друга много важна функция на Цариградското читалище е да поема отпечатването и издаването на книги, учебници и различни документи. Още през 1867 г. подготвя и издава гръцко-български буквар, който възнамерява да изпрати до различни краища на Македония. Целта е той да послужи на „ония

сънародници, които нямат училища и при всичкото си желание не могат да четат и пишат на матерния си език²⁵. Подтикнато от стремежа да „снабди с първоначални книги всичките нуждаещи се български училища по ония места, които [са] наводнени от подарени сръбски и гръцки книги“, през 1869 г. читалището напечатва буквари, читанки, свещени истории, катехизиси, земеописания и числителници, които да бъдат разпространени там. Със същата цел то замисля съставянето и отпечатването на кратка българска история за основните училища²⁶. Първоначално поради липса на собствена печатница, за целите на издателската си дейност използва печатницата на в. „Македония“. За периода 1867 – 1872 в нея са отпечатани 102 книги учебна, педагогическа, художествена, общообразователна и друга литература²⁷. Между тях са и произведенията на П. Р. Славейков²⁸. В печатницата на в. „Македония“ от появяването му през 1870 до 1872 г. се отпечатва и сп. „Читалище“. Когато през 1872 г. в. „Македония“ е спрял и неговият редактор е арестуван от турските власти, със съдействието на Българската община в Цариград е възстановена печатницата на Д. Паничков. Тя започва да функционира под наименованието „Печатница „Читалище“, а по-късно, след 1874 г. до 1877 г., т.е. до нейното ликвидирание, е известна като „Печатница на Българското читалище в Цариград“. През 1877 г. по време на войната, тя е изоставена, разграбена и унищожена от турските власти²⁹.

Изключително важно значение за развитието на родната ни книжнина има постоянната дейност на читалището в Цариград по разпространението на български печатни издания – книги, учебници, периодика из всички краища на Отечеството ни и в емигрантските центрове³⁰. Благодарение на интензивната непрекъсната работа в тази насока българска литература прониква и в най-отдалечените и с непросветено население области. Главният книжовен поток е насочен към западните и южните български земи, които са подложени на най-силен чужд културно-политически натиск³¹. В началото на 1867 г. читалището снабдява с учебна литература училищата в Солун, Ендже Вардар, Охрид, Ресен, Струмица, Битоля, Неврокоп³². През същата година изпраща годишни течения на в. „Македония“ на някои общини

и училища в Солун, Кукуш, Дойран, Гюмендже, Енидже Вардар, Воден, Кустур, Битоля, Охрид, Ресен, Струга, Дебър, Прилеп, Крушево, Враня, Тетово, Сяр и други селища³³. На училищата във Враня са изпратени 125 различни книги³⁴. Тази дейност се разширява през следващите години. Във Видинския санджак са изпратени голям брой книги, предимно учебници, Струмица и Воден получават годишни течения от в. „Турция“³⁵. През 1871 г. читалището изпраща няколко сандъка учебници на Прилепското училище, част от които прилепчани решават да разпратят в по-големите села на Прилепско – Варош, Ораховец, Богомила, Ватоша, Неготин и др.³⁶. Редица други български институции разпространяват печатни издания чрез Цариградското читалище³⁷. Българското книжовно дружество го натоварва с разпространението на 500 екземпляра от първата книжка на своето „Периодическо списание“ сред българите от Цариград и „из цялото Отечество“. Съгласно препоръката на дружеството за тяхното разпределение осем екземпляра трябва да се предоставят на българи, учещи в Робърт колеж, и на Ученическото българско дружество в Цариград, 108 броя – „където намират за нужно из Македония“, 50 екземпляра – дар за Югоизточна Тракия, 25 за Западна България и 308 екземпляра за абонирани се българи в Цариград и други селища на страната³⁸. Приемайки читалището за върховен просветен орган, членовете на Одеското българско настоятелство посредничат на училищното настоятелство в Андреевска колония, Бердянски уезд за набавянето чрез него на аритметики, географии, читанки, истории на България и други за българите там³⁹.

Така чрез събирането на спомоществувания и откупуването на екземпляри от излизащите тогава български вестници и списания, както и на издания на изтъкнати учени и писатели Цариградското читалище съумява да осигури издаването на стойностни съчинения и периодични издания. Особено успешни са подетите акции по тяхното разпространение, в които то въвлича множество свои съотечественици. Читалището дава тон за разгръщането на широка дарителска кампания, в която се включват отделни български патриоти и различни културно-просветни организации. Като дарения в читалището постъпват

много печатни издания, които чрез него се разпращат из цялата страна.

Богат е наличният доказателствен материал за извършеното от читалището по стимулирането на книгоиздаването и книгоразпространението, с което то допринася в голяма степен за развитието на българската книжнина и за популяризирането на знания и култура сред българското общество.

БЕЛЕЖКИ

¹ НБКМ-БИА, Ф. 111 (МД), а. е. 337, л. 3–4 (Писмо на Българското читалище в Цариград до М. Дринов, 4 апр. 1869). По-нататък: БЧЦ.

² Пак там, л. 4.

³ Пак там, а. е. 75, л. 1–3 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 13 май 1869).

⁴ Пак там, л. 10–11 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 19 ян. 1871).

⁵ Пак там, л. 6–7 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 29. авг. 1869).

⁶ Пак там, а. е. 337, л. 1–7 (Писма на БЧЦ до М. Дринов, 16 февр. 1869 – 28 ноем. 1870).

⁷ Пак там, а. е. 75, л. 1–7 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 13 май, 1 и 29 авг. 1869); л. 10–11 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 16 февр. 1869).

⁸ Пак там, а. е. 337, л. 3–4 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 4 апр. 1869); а. е. 75, л. 2 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 13 май 1869).

⁹ Пак там, Ф. 62 СКС, II А 4491 (Писмо на БЧЦ до С. Салгънджиев, 1 юли 1873).

¹⁰ Читалище, 3, 1873, № 6.

¹¹ Пак там, 2, 1872, № 18.

¹² Пак там, 3, 1873, № 11; 1, 1871, № 13.

¹³ Пак там, 2, 1872, № 18.

¹⁴ Пак там, 3, 1872, № 1.

¹⁵ Пак там, 2, 1872, № 19.

¹⁶ Пак там, 2, 1872, № 16; 2, 1872, № 18; 4, 1873, № 5; 2, 1872, № 21; 2, 1872, № 23; 3, 1873, № 7 и др.

¹⁷ Пак там, 4, 1874, № 5.

¹⁸ Балабанов, М. Българският напредък. // Читалище, 1, 1871, № 12; 1871, № 13.

¹⁹ Пак там, 1, 1871, № 13.

²⁰ Пак там, 3, 1873, № 11.

²¹ НБКМ-БИА, Ф. 111 (МД), а. е. 75, л. 10–11 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 19 ян. 1871); Македония, 4, № 38, 5 май 1870.

²² Тулчанското читалище. Обявление. // Македония, 5, № 10, 9 март 1871.

²³ Пак там.

²⁴ Право, 8, № 7, 27 апр. 1873 (Писмо на БЧЦ до редакцията на в. „Право“).

²⁵ Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867 (Писмо на БЧЦ до П. Р. Славейков от 4 февр. 1867); № 21, 19 апр. 1869.

²⁶ Пак там, 3, № 21, 19 апр. 1869. Вероятно се касае за учебника по история, за чието написване настоятелството на читалището се обръща към М. Дринов – вж. НБКМ-БИА, Ф. 111 (МД), а. е. 75, л. 1–3 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 13 май 1869).

²⁷ Начов, Н. Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877 г. // С б. БАН, 15, 1921, № 10, с. 1–132.

²⁸ Кутинчев, С. Печатарството в България до Освобождението. Принос към културната история на България. – София, 1920, с. 48.

²⁹ Пак там.

³⁰ Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867 (Писмо на БЧЦ до П. Р. Славейков от 4 февр. 1867); Турция, 1, № 39, 26 авг. 1867 и др.

³¹ Македония, 3, № 21, 19 ап. 1869.

³² Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867; 1, № 43, 23 септ. 1867; 2, № 16, 16 март 1868.

³³ Пак там, 1, № 19, 8 апр. 1867.

³⁴ Пак там, 2, № 16, 16 март 1868.

³⁵ НБКМ-БИА, IIA 1715 (Писмо на БЧЦ до Настоятелството на Българското читалище във Видин, 15 юли 1870).

³⁶ Еничеров, Н. Възпоменания и бележки. – София, 1906, с. 403.

³⁷ Македония, 4, № 7, 6 дек. 1869; № 8, 11 дек. 1869.

³⁸ Документи за историята на Българското книжовно дружество в Браила : Т. 1. 1867 – 1876. – София, 1958, 141–142.

³⁹ НБКМ-БИА, Ф. 132 (БЧЦ), II В 5406 (Писмо на Одеското българско настоятелство до БЧЦ, 22 ноем. 1869).

